

rettir. Buna göre fiili meydana getiren güç (istitâat) insanın bir parçası durumundadır. Peygamberlerin günah işlemekten korunmuş olması (ismet) gerekli değildir; çünkü günah işledikten sonra vahiy yoluyla uyarılıp tövbe etmeleri mümkündür. İmamlar ise vahiy almadıklarından günah işlemekten korunmuştur (Şehristânî, I, 185). Hz. Peygamber kendisinden sonraki imâmın Ali olduğunu açıkça belirttiği gibi bu hususa işaret eden, "Hisımlar Allah'ın kitabına göre birbirine daha yakındır" (el-Enfâl 8/75) gibi âyetler de vardır (İbn Hazm, IV, 157-158).

Allah'ı insan şeklinde tasavvur ettiği için aşınırlardan (Gâliyye) sayılan Cevâlîkî'nin hristiyan asıllı Zûrâre b. A'yen'den etkilendiği düşünülebilir. Hişâm b. Hakem, teşbih hususunda kendisiyle benzer görüşleri paylaşmasına rağmen Allah'ın insan şeklinde olduğunu iddia ettiği için, *er-Red 'alâ Hişâm el-Cevâlîkî* adlı bir eser yazarak Cevâlîkî'yi eleştirmiş, Sünnî âlimler de tekkir etmişlerdir (Alâeddin et-Tûsî, s. 175; İsferyânî, s. 24). Bununla birlikte Şehristânî'nin Cevâlîkî hakkında Verrâk'tan naklettiği bir rivayet dikkate alındığı takdirde, muhtemelen yapılan tenkitlerin etkisiyle onun ulûhiyyetle ilgili aşırı görüşlerinden vazgeçtiğini, hatta Selefi bir yola girdiğini söylemek mümkündür (el-Milel, I, 187). İsferyânî ise tıpkı bir insan gibi et, kan ve kemikten oluşan bir Allah fikrini Cevâlîkî'ye atfeder ki (*et-Tebşîr*, s. 24) bu diğer kaynakların ona nisbet ettiği fikirlere zıt düşen tarafgir bir isnat gibi görünmektedir. Aynı zamanda bir hadis ve haber râvisi olan Cevâlîkî'nin adı pek çok rivayetin isnadında geçmektedir. Kendisi Ca'fer es-Sâdık, Mûsâ el-Kâzım, Ali er-Rızâ, Ebû Eyyûb el-Hazzâz, Ebû Basîr, Ebû Hâlid el-Kâbilî gibi imam ve âlimlerden rivayette bulunmuş, ondan da Ebû Üsâme, Ebû Yahyâ el-Vâstî, İbn Ebû Umeyr vb. kişiler hadis ve haber rivayet etmişlerdir (geniş bilgi için bk. Hûî, XIX, 301-302). Bilhassa Şîa'nın imâmetle ilgili akidesini kelâmî bir yorumla kavuşturmakla ün kazanan Cevâlîkî'nin görüşleri, başta, Şii'ler'ce "Mü'minüttâk", Sünnîler'ce "Şeytânüttâk" diye anılan Ebû Ca'fer el-Ahvel, Ebû Mâlik el-Hadramî, İbn Mîsem ve daha başkaları tarafından benimsenmiş ve bunlara Cevâlîkiyye veya Hişâmîyye adı verilmiştir.

Kaynaklarda Cevâlîkî'ye atfedilen *Kitâbü'l-Hac*, *Kitâbü't-Tefsîr* ve *Kitâbü'l-Mi'rac* adlı eserlerden hiçbir günümüze ulaşmamıştır.

BİBLİYOGRAFYA:

Hayyât, *el-İntişâr*, s. 14, 48; Nevbahtî, *Fırku's-Şi'a*, s. 66; Es'arî, *Mağâlât* (Ritter), s. 34, 41, 44-45, 209, 346, 515; Bağdâdî, *el-Fark* (Abdülhamîd), s. 23, 69, 71, 227; Keşşî, *Ma'rifetü aḥbârî'r-ricâl*, Bombay 1317, s. 181 vd.; Necâşî, *Ma'rifetü 'ilmi'r-ricâl*, Ma'mûre 1317, s. 305; İbn Hazm, *el-Fasl* (Umeyre), IV, 157-158; İsferyânî, *et-Tebşîr* (Kevserî), s. 24; Şehristânî, *el-Milel* (Kilânî), I, 71; Nûrullah et-Tûserî, *Mecâlisü'l-mü'minîn*, Tahran 1365 hş., I, 371-373; Ali Sâmî en-Neşâr, *Neş'etü'l-fikri'l-felsefî fi'l-İslâm*, Kahire 1977, II, 168, 170, 173, 182, 194, 199, 200, 201, 202, 204, 206, 212, 218; Cefrî, *The Origins and Early Development of Shi'a Islâm*, Beyrut 1979, s. 306-308; Tabâtabâi, *Shi'a*, Kum 1401/1981, s. 203; W. Montgomery Watt, *İslam Düşüncesinin Teşekkül Düsteri* (trc. E. Ruhi Fiğlalı), Ankara 1981, s. 198, 237, 311; A'yanü's-Şi'a, X, 266; Abdullah Ni'met, *Felâsifetü's-Şi'a*, Beyrut 1987, s. 45; Ebû'l-Kâsım el-Müsevî el-Hûî, *Mu'cemü ricâlî'l-hadîs*, Beyrut 1409/1989, XIX, 297-305.

YUSUF ŞEVKİ YAVUZ

CEVÂLİKİ, Mevhûb b. Ahmed

(موهوب بن أحمد الجواليقي)

Ebû Mansûr Mevhûb b. Ahmed

b. Muhammed el-Cevâlîkî

(ö. 540/1145)

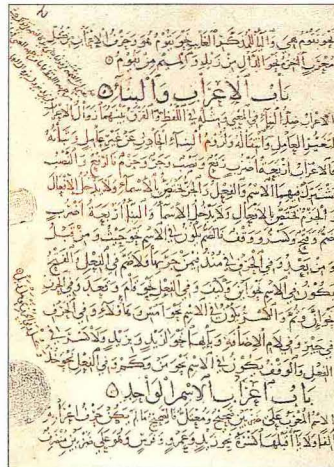
Arap dili âlimi.

465 (1073) veya 466 (1074) yılında Bağdat'ta doğdu. Dedelerinden biri çuval (جوالق), çoğulu جوالقي) yapımı veya satımı ile meşgul olduğundan "Cevâlîkî" nisbesini almıştır. İbnü'l-Cevâlîkî diye de anılır. Çok genç yaştan itibaren ilim meclislerine devam ederek Arap dili ve edebiyatı ile dinî ilimleri öğrenmiş ve geniş bir kültüre sahip olmuştur. Hocaları arasında Ebû Tâhir b. Ebû's-Sakr el-Enbârî, İbnü't-Tuyûrî ve kendisinden on yedi yıl

boyunca edebî ilimlere dair dersler aldığı Nizâmiye Medresesi müderrisi olan Hatîb et-Tebrîzî gibi âlimler bulunmaktadı. Cevâlîkî de hocası Tebrîzî'nin ikinci halefi olarak Nizâmiye Medresesi'nde müderrislik yapmıştır. Burada başta kendisi gibi dil ve edebiyat âlimi olan oğlu İsmâil b. Mevhûb olmak üzere Semânî, İbnü'l-Enbârî ve Ebû'l-Ferec İbnü'l-Cevzî gibi meşhur simalar ona talebelik etmiştir. Ahlâkî faziletleri ve ilmi sayesinde Abbâsî halifelerinin ve özellikle Muktefi-Liemrillâh'ın (1136-1160) yakın ilgi ve iltifatına mazhar olan ve onun imamlığını yapan Cevâlîkî, 15 Muharrem 540 (8 Temmuz 1145) tarihinde Bağdat'ta vefat etti. Bazı kaynaklarda 539'da öldüğü kaydedilmektedir.

Cevâlîkî Hanbelî mezhebine mensuptu. Dil konusunda Basra okulunun görüşlerini benimsemekle beraber bazı meselelerde Kûfe dilcileri gibi düşündüğü görülmektedir. Arap dili ve edebiyatı yanında dinî ilimlerde de devrinin otoritesiydi. Bağdat'ın hatta bütün Irak bölgesinin kendisiyle iftihar ettiği alçak gönüllü, şahsiyet sahibi, dindar ve sevilen bir ilim adamı, aynı zamanda yazısı çok güzel bir müstensih olarak tanınmıştır. İstinsah ettiği eserleri yüksek fiyatlarla elde edebilmek için birçok kimse birbiriyle rekabet etmiştir. Herhangi bir konuda inceleme yapmadan fikir beyan etmez ve bilmediği bir mesele sorulduğunda bilmediğini rahatlıkla söylerdi.

Eserleri. 1. *el-Mu'arreb* mine'l-ke-lâmî'l-a'cemî 'alâ hurûfî'l-mu'cem*. Arapça ya başka dillerden giren ve Kur'an-ı Kerim ile hadislerde, ayrıca şiir vb. yerlerde kullanılan Arapçalaşmış kelimeleri ihtiva eden alfabetik bir eser olup Edward Sachau (Leipzig 1867), Ahmed Muhammed Şâkir (Kahire 1361/1942, 1389/1969) ve F. Abdurrahman (Dımaşk 1990)

Cevâlîkî'nin
el-Muhtaşar
fi'n-nahv
adlı eserinin
ilk iki sayfası
(Köprülü Ktp.,
nr. 1501)

